

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΠΟΛΥΤΙΜΑ ΜΕΤΑΛΛΑ ΣΤΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΑ

1 cm

Susan C. Ferrence

*Δρ Αιγαιακής Προϊστορίας,
Αρχαιολόγος, Διευθύντρια
Δημοσιεύσεων INSTAP Academic
Press*

**Alessandra Giumlia-
Mair**

*Δρ Αρχαιομεταλλουργίας
Ιδρύτρια και διευθύντρια
της AGM Archaeoanalisis*

Philip P. Betancourt

*Δρ Αιγαιακής Προϊστορίας,
Αρχαιολόγος, Laura H. Carnell
Professor Emeritus of Aegean
Bronze Age Art History,
Temple University, Philadelphia*

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗΣ-ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗΣ νεκρόπολης του Πετρά στη βορειοανατολική Κρήτη έχει φέρει στο φως σημαντικές πληροφορίες για τις μεταλλουργικές ικανότητες των ανθρώπων που έζησαν στην περιοχή κατά το α΄ μισό της Εποχής του Χαλκού. Τα αντικείμενα από μέταλλο που αποκαλύφθηκαν μαρτυρούν πως οι κάτοικοι αυτοί είχαν τις απαιτούμενες γνώσεις για να δημιουργήσουν μοναδικά κοσμήματα. Κάποια από τα τέχνηρα δείχνουν επίσης πως η Μινωική Κρήτη διατηρούσε εμπορικές σχέσεις με μακρινές περιοχές και άλλους πολιτισμούς της Ανατολικής Μεσογείου και της αρχαίας Εγγύς Ανατολής. Στο άρθρο θα παρουσιάσουμε δύο ιδιαίτερα κοσμήματα από μέταλλο που ξεχωρίζουν για την εικονογραφία και τη μεταλλουργική τεχνική τους.

Η νεκρόπολη του Πετρά ανήκει σε ένα εκτεταμένο μνημειο-ακό ανακτορικό σύνολο της Μινωικής περιόδου της ανατολικής Κρήτης¹. Τα πλούσια κτερίσματα που συνοδεύουν τα ανθρώπινα κατάλοιπα στη νεκρόπολη περιλαμβάνουν κεραμική, λίθινα αγγεία, σφραγίδες και μεταλλικά αντικείμενα². Οι αρχαιότερες μαρτυρίες από τις ταφές χρονολογούνται στην ΠΜ ΙΒ περίοδο. Η νεκρόπολη έφτασε τη μέγιστη έκτασή της στη ΜΜ ΙΒ. Η κυρίως χρήση της νεκρόπολης τοποθετείται κατά προσέγγιση στο διάστημα 2800–1750 π.Χ. Τα ταφικά κτίρια αποτελούνταν από αρκετά δωμάτια που χρησιμοποιούνταν για ομαδικές ταφές και άλλους σκοπούς. Γνώρισαν επανειλημμένες χρήσεις ανά τους αιώνες και τα αποθεθειμένα αντικείμενα συνήθως παραμερίζονταν μαζί με τα εξαρτημένα οστά, προκειμένου να δημιουργηθεί χώρος για τις επόμενες ταφές.

Η ομάδα μας εργάζεται εδώ και αρκετά χρόνια για τη δημοσίευση των μεταλλικών τεχνέργων — ως επί το πλείστον, πρόκειται για μικρά αντικείμενα, είτε κοσμήματα είτε άλλα είδη προσωπικού καλλωπισμού, μαζί με μικρά εργαλεία και σύνεργα προσωπικής περιποίησης³. Ευχαριστούμε τη διευθύντρια των ανασκαφών Μεταξία Τσιποπούλου για την άδεια δημοσίευσης και την υποστήριξή της στην προσπάθειά μας. Αυτό το άρθρο θα εστιάσει σε ορισμένα σημαντικά αποτελέσματα της επιστημονικής και εικονογραφικής ανάλυσης.

Η μεθοδολογία της επίπλευσης του συνόλου σχεδόν του ανεσκαμμένου χώματος από τα ταφικά σύνολα οδήγησε στην εύρεση μικροσκοπικών, στην ουσία, μεταλλικών χανδρών και αναρίθμητων άλλου τύπου εξαιρετικά μικρών στοιχείων κοσμημάτων. Το εντυπωσιακό ποσοστό τέτοιου είδους ταφικών αντικειμένων στο σύνολο των ευρημάτων αλλάζει τα δεδομένα για τον τρόπο θεώρησης των μινωικών ταφικών πρακτικών. Μόνο ο αριθμός αργυρών αντικειμένων που προέρχονται από τη νεκρόπολη του Πετρά έχει αυξήσει σημαντικά την ποσότητα των μινωικών αργυρών ευρημάτων στην Κρήτη: από 130 σε 250 αντικείμενα.

Ένας άλλος λόγος για αυτόν τον αναπάντεχα υψηλό αριθμό αργυρών αντικειμένων είναι ότι χρησιμοποιήσαμε συστηματικά τη μέθοδο της Φασματοσκοπίας Φθορισμού Ακτίνων

X (XRF) για να ταυτοποιήσουμε και να αναλύσουμε όλα τα μεταλλικά ευρήματα⁴, πολλά από τα οποία δεν φαίνονται ασπμένα με γυμνό μάτι, γιατί πολύ συχνά είχε χρησιμοποιηθεί κράμα από ασήμι και χαλκό και τα αντικείμενα ορισμένες φορές έχουν πράσινο χρώμα σαν εκείνο του διαβρωμένου μπρούντζου. Σε ορισμένα κράματα του αργύρου, η διάβρωση της επιφάνειας μπορεί να κάνει τις χάνδρες και τα περιάπτα να έχουν όψη γκριζού λίθου. Έτσι, μόνο η χρήση της Φασματοσκοπίας Φθορισμού Ακτίνων X κατέστησε δυνατή την ταύτιση με βεβαιότητα του υλικού, ειδικότερα στις πιο μικρές χάνδρες. Επίσης, φέρνοντας στο φως πολύ περισσότερα μεταλλικά αντικείμενα από αυτή τη μινωική νεκρόπολη σε σύγκριση με άλλες στην Κρήτη και χρησιμοποιώντας τη μέθοδο αυτή για να ταυτοποιήσουμε τα κράματα και τα συγκολλητικά υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για να φιλοτεχνηθούν τα αντικείμενα, μπορέσαμε να αναγνωρίσουμε και ποικίλες μεταλλουργικές τεχνικές που εφαρμόζαν οι μεταλλοτεχνίτες της Εποχής του Χαλκού.

Το σύστημα της Φασματοσκοπίας Φθορισμού Ακτίνων X το οποίο χρησιμοποιήθηκε για τις επιστημονικές αναλύσεις αναπτύχθηκε συγκεκριμένα για εφαρμογές πολιτιστικής κληρονομιάς με ειδικό λογισμικό, γιατί συνήθως τα ευρήματα δεν μπορούν να μεταφερθούν από τα μουσεία σε κάποιο εργαστήριο ώστε να γίνουν οι απαραίτητες αναλύσεις. Το σύστημα XRF είναι φορητό (αποσπώμενο σε μεγάλα τμήματα) και μεταφέρθηκε στο Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας – Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης (INSTAP Study Center for East Crete) στην Παχειά Άμμο και στα αρχαιολογικά μουσεία του Αγίου Νικολάου και του Ηρακλείου για να διενεργηθούν αναλύσεις. Λειτουργεί όπως οποιοδήποτε άλλο εργαστηριακό XRF, ενώ η χρήση εξειδικευμένων προτύπων αναφοράς συμβάλλει στην εξασφάλιση υψηλής ποιότητας αποτελεσμάτων⁵. Τα πρότυπα ορίστηκαν σε συνθέσεις όσο το δυνατόν πιο παρεμφερείς προς τα αρχαία κράματα, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν ειδικά στην ανάλυση αυτών των τύπων αντικειμένων.

Πριν από την ανάλυση κάθε αντικειμένου, ένα ψηφιακό μικροσκόπιο με διάφορες μεγεθύνσεις του φακού (x10, x50 και x200) χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της κατάστασης του αντικειμένου και τον εντοπισμό κατασκευαστικών ιχνών — π.χ., από συγκόλληση, σφυρηλάτηση και λείανση. Η μικροσκοπική εξέταση βοηθά επίσης στην αναγνώριση κατάλληλων για ανάλυση σημείων στο κάθε αντικείμενο. Είναι πολύ σημαντικό να εντοπιστούν οι λιγότερο διαβρωμένες περιοχές στην επιφάνειά του.

ΑΡΓΥΡΟ ΣΦΡΑΓΙΣΤΙΚΟ ΔΑΚΤΥΛΙΔΙ

Ένα μοναδικό μεταλλικό σφραγιστικό δακτυλίδι βρέθηκε στο Δωμάτιο 5 του Ταφικού Κτιρίου 9 (εικ. 1). Η σφενδόνη (διάμ.: 1,46 εκ.) είναι διακοσμημένη με σκαλιστό σχέδιο: ένα οκτάκτινο αστέρι με κύκλο στο κέντρο και φυτικό μοτίβο με τρεις

01

ΜΜ ΙΙ σφραγιστικό δακτυλίδι από κράμα αργύρου από το Ταφικό Κτίριο 9 στη νεκρόπολη του Πετρά (φωτ.: Χ. Παπανικολόπουλος, Αρχείο Ανασκαφών Πετρά).

κλάδους —ένα μινωικό ιερογλυφικό σύμβολο— τοποθετημένο σε κάθε έναν από τους ενδιάμεσους χώρους των ακτίνων του αστεριού. Χρονολογείται στη ΜΜ ΙΙ.

Οι αναλύσεις με ΧRF δείχνουν ότι το μέταλλο είναι ένα ειδικό κράμα από άργυρο (84%) αναμειγμένο με αρσενικούχο χαλκό (3% χαλκό και ίχνη αρσενικού) και —πολύ σημαντικό— 10% χρυσό⁶. Λόγω της ασπμείας απόχρωσης του ο αρσενικούχος χαλκός προτιμάται για την πρόσμειξη με άργυρο, καθώς μειώνει το σημείο τήξης του κράματος και κάνει το μέταλλο πιο σκληρό και πιο ανθεκτικό στη φθορά. Η προσθήκη χρυσού προστάτησε την επιφάνεια από την οξειδωση. Η κατάσταση του δακτυλιδιού ήταν άριστη όταν αυτό ήρθε στο φως.

Μια λεπτομερής μελέτη της εικονογραφίας⁷ ανέδειξε πολλές ομοιότητες με τη συμβολική αναπαράσταση της θεότητας Ιστάρ (ή Ινάννα) της Εγγύς Ανατολής: έναν δίσκο με οκτάκτινο αστέρι, γνωστό σύμβολο από τους προϊστορικούς χρόνους έως τη Νεοβαβυλωνιακή περίοδο⁸. Ήδη από την Αρχαία Βαβυλωνιακή περίοδο, το οκτάκτινο αστέρι συμβόλιζε τη θεά του έρωτα και του πολέμου, η οποία θεωρούνταν επίσης μητέρα—θεά και θεά της γονιμότητας. Μία ακόμη πιθανή σύνδεση είναι αυτή με την αρχαία αιγυπτιακή θεότητα Άθωρ, προστάτιδα του έρωτα, της γονιμότητας, της τεκνοποιίας και της μητρότητας, μεταξύ άλλων⁹. Είναι πολύ δύσκολο να διευκρινίσει κανείς την εικονογραφία και τη σημασία της Ιστάρ και της Άθωρ στην περιοχή της Συροπαλαιστινιακής ακτής. Το μοτίβο του αστεριού στο αργυρό σφραγιστικό δακτυλίδι από τον Πετρά φέρει ισχυρές ενδείξεις της σχέσης του με την Εγγύς Ανατολή. Η ελληνική θεά του έρωτα και της σεξουαλικότητας, η Αφροδίτη, μπορεί να ήρθε στην Ελλάδα από την Κύπρο ήδη την Εποχή του Χαλκού¹⁰. Η εικονογραφία υποδηλώνει την πιθανότητα το αστέρι στο δακτυλίδι του Πετρά να σηματοδοτεί τον αρχαιότερο συμβολισμό της Αφροδίτης—Ιστάρ στην Ελλάδα.

Το δεύτερο μοτίβο στο αργυρό δακτυλίδι είναι μια παράσταση που μοιάζει με κλαδί και εκπροσωπεί το σημείο 031 της Κρητικής Ιερογλυφικής γραφής. Αποτελεί ακόμη ένα συλλαβόγραμμα της Γραμμικής Α και Β, αλλά η σημασία του είναι άγνωστη¹¹. Σε μεταγενέστερους χρόνους της Εποχής του Χαλκού στην Κρήτη, τη μινωική θεά συμβολίζουν περιστασιακά βωμοί με δέντρα όπως εκείνος που εικονίζεται σε ένα σφραγιστικό δακτυλίδι από τον Μόχλο¹². Το δέντρο ίσως σχετίζεται με το διακοσμητικό θέμα σχηματοποιημένου κλαδιού. Αυτή η εικονογραφία συνηγορεί υπέρ της υπόθεσης ότι το αργυρό δακτυλίδι είναι προϊόν κρητικού εργαστηρίου.

Θα πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι η Αφροδίτη, η Ιστάρ, η Άθωρ και η μινωική θεά φαίνεται πως είχαν τα ίδια εικονογραφικά σύμβολα του δέντρου, του αστεριού ή του ήλιου. Το σύμβολο του αστεριού απαντά ήδη από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στο Αιγαίο, συγκεκριμένα στα τηγανόσχημα αγγεία της Πρωτοκυκλαδικής ΙΙ του Πολιτισμού Κέρου—Σύρου¹³, αρκετά από τα οποία απεικονίζουν αστέρια, πλοία, κύματα, ιχθύς, αιδοία και γυναικεία πόδια¹⁴. Οι μελετητές έχουν υποστηρίξει ότι το αστέρι, η θάλασσα και τα γυναικεία γεννητικά όργανα είναι θέματα με θρησκευτική σημασία¹⁵.

Όσον αφορά το ειδικό κράμα αργύρου στο δακτυλίδι, ίσως είναι μια επιλογή στην οποία δεν οδήγησαν μόνο τα πλεονεκτήματα που προσέφεραν οι ιδιότητες του στην επεξεργασία τις οποίες προαναφέραμε. Ενδέχεται να υπάρχει και μια θρησκευτική ερμηνεία πίσω από την πρόσμειξη των μετάλλων. Επειδή ο χρυσός μένει πάντα λαμπερός και δεν οξειδώνεται ποτέ, πολλοί αρχαίοι λαοί πίστευαν ότι ήταν ιερός, ότι είχε προστατευτικές ιδιότητες και έφερνε καλοτυχία¹⁶. Αυτό το δακτυλίδι από τον Πετρά θα είχε μεγάλη αξία, ειδικά για τον κάτοχό του που το χρησιμοποιούσε ως σφραγίδα. Θα ήταν γνωστή η σημασία του αστεριού, το οποίο πιθανόν συνδεόταν με πολύτιμα μέταλλα όπως συναντάμε σε άλλα παραδείγματα στην Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία¹⁷.

Εν τέλει, η ανάλυση με ΧRF δείχνει ότι το αργυρό δακτυλίδι είναι φιλοτεχνημένο από ένα σύνθετο κράμα που συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στη σημασία και την αξία του. Η τεχνολογία και τα μέταλλα που χρησιμοποιήθηκαν δηλώνουν επιρροή από άλλες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου (γιατί η Κρήτη δεν έχει αποθέματα χαλκού, χρυσού ή αργύρου). Το πάντρεμα του εικονογραφικού συμβόλου του αστεριού από την Εγγύς Ανατολή με το κρητικό ιερογλυφικό σύμβολο του δέντρου—κλαδιού απηχεί θρησκευτικά νοήματα. Το μοτίβο του αστεριού έχει, τέλος, και αιγαιακή προέλευση στον πρωτοκυκλαδικό πολιτισμό. Το κράμα από πολλά μέταλλα και η πιθανή αναπαράσταση της Ιστάρ—Άθωρ—Αφροδίτης φαίνεται να υποδηλώνουν ότι ο κάτοχος του δακτυλιδιού ήταν κάποιος βασιλιάς στον Πετρά κατά τη Μέση Περίοδο του Χαλκού.

ΧΡΥΣΟ ΠΕΡΙΑΠΤΟ

Μία πρωτογενής γυναικεία ταφή σε σχεδόν ορθογώνιο λάκκο με κτιστή ανωδομή (Ταφική Δομή 25) χρονολογείται στην ΠΜ ΙΙΑ περίοδο (στο διάστημα από τις αρχές έως τα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ.). Ο τάφος περιλάμβανε ένα είδος ραφιού στο τοίχωμα για την εναπόθεση κτερισμάτων¹⁸. Τα σκελετικά κατάλοιπα ήταν αρθρωμένα¹⁹ και την ταφή συνόδευαν πιθοειδές αγγείο με στενό στόμιο, που είχε ως πόμα μικρό μολ, μία λεπίδα οφianού και μια μεγάλη φιάλη από τραβερτίνη²⁰. Πάνω από τον τάφο υπήρχε λίθινη κατασκευή τριών δόμων, πιθανότατα εν είδει μνημείου αφιερωμένου στη μήμη της νεκρής²¹. Τα χαρακτηριστικά της γυναικείας ταφής ήταν μοναδικά στον Πετρά όπου η συνήθης ταφική πρακτική συνίστατο σε δευτερογενείς ταφές σε ταφικά κτίρια που περιείχαν ομαδικές ταφές.

Η νεαρή γυναίκα ενταφιάστηκε φορώντας περιδέραια από χάνδρες και άλλα κοσμήματα, συμπεριλαμβανομένου ενός μικρού χρυσού περιάπτου (εικ. 2) στο οποίο απεικονίζονται δύο γενειοφόροι άνδρες σε εναγκαλισμό και γονατιστοί. Για την κατασκευή του είχε χρησιμοποιηθεί η τεχνική της χύτευσης και στη συνέχεια έγινε η τελική επεξεργασία και λείανση με λεπτά εργαλεία. Με τη χρήση μεγεθυντικού φακού εντοπίστηκαν οι τεχνικές λεπτομέρειες της επεξεργασίας. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης με ΧRF έδειξαν ένα κράμα χρυσού που περιείχε περίπου 6% άργυρο. Η περιεκτικότητα σε άργυρο ίσως να ήταν υψηλότερη αρχικά, αλλά μειώθηκε εξαιτίας της διάβρωσης. Η προσθήκη αργύρου στον χρυσό καθιστά το κράμα σκληρότερο και, επομένως, πιο ανθεκτικό

02

Χρυσό περίαπτο δύο εναγκαλισμένων ανδρών (παρουσιάζεται σε τρεις όψεις) το οποίο είχε φορεθεί από τη νεαρή γυναίκα στην ΠΜ ΙΙΑ Ταφική Δομή 25 στη νεκρόπολη του Πετρά (φωτ.: S. Ferrence, Αρχείο Ανασκαφών Πετρά).

στη φθορά. Επίσης μειώνει το σημείο τήξης του χρυσού και διευκολύνει τη χύτευση.

Τα περισσότερα από τα κοσμήματα που τάφθηκαν μαζί με τη γυναίκα είναι κρητικής προέλευσης και χαρακτηριστικά των ταφών από τα ταφικά κτίρια του Μόχλου και άλλων πρώιμων μινωικών τάφων όπως της Λεβίνας²². Το χρυσό εικονιστικό περίαπτο και δύο χαρακτηριστικές χάνδρες από το περιδέραιο, ωστόσο, δεν μπορούν να αποδοθούν με βεβαιότητα σε κρητικά εργαστήρια γιατί είναι χυτά μεταλλικά αντικείμενα, τα οποία σπάνιζαν στην πρωτομινωική Κρήτη²³.

Η εικονογραφία του μικροσκοπικού εικονιστικού περιάπτου είναι λεπτομερής και φυσιοκρατική. Οι δύο γονατιστοί άνδρες παριστάνονται σε προφίλ, με τις παρειές τους να ακου-

μπούν και τα σώματά τους αντικριστά σε σφιχτό εναγκαλισμό. Οι κεφαλές φέρουν λεπτομέρειες στην κόμη, τα γένια και τα μάτια. Οι χαρακτηριστικοί χιτώνες τους είναι διακοσμημένοι με δικτυωτό μοτίβο και κρόσια στην παρυφή.

Το χρυσό περίαπτο ξεχωρίζει για το προηγμένο τεχνολογικό επίπεδο, τη νατουραλιστική απόδοση και τη μοναδική εικονογραφία. Στο Αιγαίο, κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, οι ανθρώπινες μορφές αποδίδονται σχηματοποιημένες, όπως για παράδειγμα τα μαρμάρινα πρωτοκυκλαδικά ειδώλια²⁴. Οι γονατιστές μορφές είναι πολύ σπάνιες στη μινωική εικονογραφία και μέχρι στιγμής το χρυσό περίαπτο από τον Πετρά δεν έχει παράλληλο.

Η φυσιοκρατική απόδοση της ανθρώπινης μορφής εμφα-

νίζεται στις πρώιμες περιόδους της μεσοποταμιακής εικονογραφίας. Πάντως, η σύγκριση ευνοεί το χρυσό κόσμημα του Πετρά.

Ο κοντός χιτώνας με δικτυωτό μοτίβο που φορούν οι δύο άνδρες είναι ένδυμα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό στην εικονογραφία της Ουρούκ (Uruk), μεγάλης πόλης των Σουμεριών, η οποία κτίστηκε κοντά στον ποταμό Ευφράτη και άκμασε στην 4η και 3η χιλιετία π.Χ.²⁵ Η Ουρούκ είναι γνωστή ως μία από τις πρώτες πόλεις στον κόσμο αλλά και ως η πόλη στην οποία πρωτοεμφανίστηκε κρατική διαμόρφωση την περίοδο της επέκτασής της (περ. 3700–3100 π.Χ.)²⁶, πιο συγκεκριμένα κατά την Ύστερη Περίοδο Uruk (περ. 3400–3000 π.Χ.), όταν οι αποικίες διέδωσαν τον υλικό πολιτισμό τους από την Ανατολία ως το Ιράν μέσω του εμπορίου διαφόρων αγαθών, όπως υφασμάτων, ξυλείας, χαλκού, αργύρου, χρυσού, κοσμημάτων και ημιπολυτίμων λίθων²⁷.

Οι «δικτυωτοί» κοντοί χιτώνες στο χρυσό περιάπτο του Πετρά χρονολογούνται τυπολογικά στην περίοδο Jemdet Nasr (3100–2900 π.Χ.)²⁸, που συμπίπτει με το τέλος της Ύστερης Περιόδου Uruk. Εκείνη την εποχή υπήρχαν «εκτενείς επαφές με περιοχές μακρινές, όπως η Αίγυπτος, το Ιράν και το Αφγανιστάν»²⁹. Μια κυλινδρική σφραγίδα που χρονολογείται στο 3000 π.Χ. περίπου απεικονίζει τον Μεγάλο Άνδρα της Ουρούκ (που ονομαζόταν και «ιερέας-βασιλιάς») να φορά ποδήρη χιτώνα με δικτυωτό σχέδιο και να συνοδεύεται από κάποιον ακόλουθο ενδεδυμένο με τον ίδιο ακριβώς χιτώνα όπως εκείνοι στο περιάπτο από τον Πετρά³⁰. Ο Μεγάλος Άνδρας είναι ένα αρχέτυπο άρχοντα που ενσάρκωνε τη δύναμη, την εξουσία και τον ανδρισμό, μεταξύ άλλων εντυπωσιακών ιδιοτήτων³¹. Κάποιες φορές, ο Μεγάλος Άνδρας εικονίζεται να φορά πιο κοντό «δικτυωτό» χιτώνα, όπως σε κυλινδρική σφραγίδα από τα τέλη της 4ης χιλιετίας π.Χ., ο οποίος μοιάζει με εκείνους που φορούν οι δύο άνδρες στο περιάπτο του Πετρά.

Υπάρχουν γύρω στα 30 τέχνηρα που αναπαριστούν τον ιερέα-βασιλιά και χρονολογούνται στην Ύστερη Περίοδο Uruk και την Περίοδο Jemdet Nasr³², αλλά κανένα από αυτά δεν τον εικονίζει γονατιστό και σε εναγκαλισμό με μια πανο-

μοίωτυπη μορφή, όπως οι δύο άνδρες στο περιάπτο από τον Πετρά. Οι γονατιστές ανδρικές μορφές είναι σπάνιες στην εικονογραφία της Ανατολικής Μεσογείου κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Πρόκειται για ένα αινιγματικό μοτίβο μεταξύ των πολιτισμών του χώρου της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής στην Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού. Κατά τη διάρκεια της Μέσης Εποχής του Χαλκού στην Ebla της Συρίας και της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην Αίγυπτο, στοιχεία σε εικονογραφικές και γραπτές πηγές παραπέμπουν σε πολιτικές συμμαχίες μεταξύ βασιλιάδων διαφορετικών χωρών. Ίσως το χρυσό περιάπτο που βρέθηκε στον Πετρά σηματοδοτεί με κάποιον τρόπο μια πολύ πρώιμη τέτοια συμφωνία. Πάντως, ο χαρακτηριστικός τύπος του κοντού χιτώνα και το υψηλό επίπεδο δεξιοτεχνίας στην κατασκευή του περιάπτου οδηγούν στην υπόθεση της προέλευσής του από την Ουρούκ. Τη στιγμή που ενταφιάστηκε με τη νεαρή γυναίκα στον Πετρά ήταν ήδη ένα πολύ παλαιό κειμήλιο, ίσως και 300–500 ετών. Με βάση τα μοναδικά χαρακτηριστικά της ταφής της γυναίκας συνάγεται πως επρόκειτο για κάποιο ιδιαίτερο πρόσωπο στην Κρήτη της Πρωτομινωικής περιόδου, ίσως ακόμη και πρόσωπο που έφερε βασιλικό τίτλο, και αναρωτιέται κανείς για τις σχέσεις της με μια τόσο μακρινή περιοχή όπως η Ουρούκ στη Μεσοποταμία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εξέταση στο μικροσκόπιο και οι επιστημονικές αναλύσεις των μεταλλικών αντικειμένων από τη νεκρόπολη του Πετρά έχουν δείξει ότι οι μεταλλοτεχνίτες που εργάζονταν εκεί χρησιμοποιούσαν εκλεπτυσμένες τεχνικές και κράματα για να φιλοτεχνήσουν τα αντικείμενα που έχουν αποθεθεί στη νεκρόπολη. Με βάση τις ποικίλων ειδών μαρτυρίες που αντλούμε από αυτά, συνάγεται ότι ο οικισμός αναμφίβολα ήταν ένα πλούσιο λιμάνι με πολλές επαφές προς άλλους πολιτισμούς στον αιγαϊακό χώρο και την ευρύτερη ανατολική μεσογειακή λεκάνη.

Μετάφραση από τα αγγλικά: Πελαγία Τσινάρη

Σημειώσεις

- 1 Tsiropoulou 2012.
- 2 Tsiropoulou 2017.
- 3 Π.χ., Giumlia-Mair κ.ά. 2017.
- 4 Π.χ., Giumlia-Mair κ.ά. 2017.
- 5 Giumlia-Mair κ.ά. 2011- Giumlia-Mair κ.ά. 2015.
- 6 Giumlia-Mair κ.ά. 2017, σ. 205, εικ. 1 και σ. 206, πίν. 1.
- 7 Ferrence κ.ά. 2020.
- 8 Black / Green 1992, σ. 169.
- 9 Vernus 1998, σ. 30.
- 10 Budin 2000, σ. 6–8.
- 11 Olivier / Godart 1996, σ. 19.
- 12 Seager 1912, σ. 89–91, εικ. 52. Βλ. επίσης, Davaras 2004, Marinatos 1989.
- 13 Τσουντας 1898 και 1899, Coleman 1985.
- 14 Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών αρ. 4974, 5164, 5153. Τσουντας 1899, τόμοι 174, 377, 398, εικ. 11, πίν. 9:4.
- 15 Thimme 1965.
- 16 Giumlia-Mair 2018.
- 17 Partington 1937, Sherwood 1937.
- 18 Tsiropoulou / Rupp 2019.
- 19 Tsiropoulou / Rupp 2019, σ. 82.
- 20 Tsiropoulou / Rupp 2019, σ. 82, πίν. XXIX, XXX:a.
- 21 Tsiropoulou / Rupp 2019, σ. 82.
- 22 Seager 1912, εικ. 8. Xanthoudides 1924, Alexiou / Warren 2004, πίν. 115.
- 23 Branigan 1983, σ. 15.
- 24 Βλ. Immerwahr 1990, σ. 21–34, εικ. 6–11. Cosmopoulos 1992.
- 25 Moortgat 1967, σ. 13. Schmandt-Besserat 1993, σ. 204, 206–208. Hansen 2003, σ. 23, 39, 40, αρ. 10a, 10b. Green 2019, σ. 184–186, εικ. 8.2.
- 26 Stein 2001, σ. 301.
- 27 Stech / Pigott 1986, σ. 41. Pittman 1992a και 1992β. Algaze 1993 και 2013, σ. 82–86. Pollock 1999, σ. 9. Rothman 2001, σ. 7, πίν. 1.1. Βλ. επίσης, Ataç 2019, σ. 514, και Potts 2019; Butterlin (σ. 185, 186, εικ. 34.2), Potts (σ. 2, 4) και Völling (σ. 242).
- 28 Pollock 1999, σ. 2, πίν. 1.1.
- 29 Pollock 1999, σ. 6.
- 30 Moortgat 1967, πίν. A:6. Orthmann 1975, σ. 224, αρ. 126b. Potts 2019; Vogel (σ. 124, εικ. 20.5). Βλ. επίσης άλλα παραδείγματα που παραθέτουν οι Moortgat (1967, πίν. A:5), Schmandt-Besserat (1993, σ. 204–207, 213, 216, εικ. 15), Hansen (2003, σ. 39, 40, αρ. 10a, 10b).
- 31 Potts 2019; Vogel.
- 32 Schmandt-Besserat 1993, σ. 201.

Βιβλιογραφία

- Alexiou / Warren 2004: Alexiou S. / Warren P.M., *The Early Minoan tombs of Lebena, southern Crete* (SIMA, 30), Sävedalen 2004.
- Algaze 1993: Algaze G., *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*, Chicago 1993.
- Algaze 2013: Algaze G., «The end of prehistory and the Uruk period», στο H. Crawford (επιμ.), *The Sumerian World*, London 2013, σ. 68–95.
- Ataç 2019: Ataç M.–A., «Reconstructing artistic environments», στο A.C. Gunter (επιμ.), *A Companion to Ancient Near Eastern Art*, Hoboken 2019, σ. 507–529.
- Black / Green 1992: Black J. / Green A., *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia*, Austin 1992.
- Branigan 1983: Branigan K., «Gold and goldworking in Early Bronze Age Crete», *Temple University Aegean Symposium* 8 (1983), σ. 15–20.
- Budin 2000: Budin S., *The Origins of Aphrodite*, διδ. διατρ., University of Pennsylvania, Philadelphia 2000.
- Coleman 1985: Coleman J.E., «Frying Pans” of the Early Bronze Age Aegean», *American Journal of Archaeology* 89 (1985), σ. 191–219.
- Cosmopoulos 1992: Cosmopoulos M.B., «The development of iconography in the Early Bronze 2 Aegean», στο R. Laffineur / J.L. Crowley (επιμ.), *EIKΩΝ. Aegean Bronze Age Iconography: shaping a methodology. Proceedings of the 4th International Aegean Conference, University of Tasmania, Hobart, Australia, 6–9 April 1992* (Aegaeum, 8), Liège 1992, σ. 87–96.
- Davaras 2004: Davaras C., «The Mochlos Ship Cup», στο J.S. Soles / C. Davaras (επιμ.), *Mochlos IC: Period III. Neopalatial Settlement on the Coast: The Artisans’ Quarter and the Farmhouse at Chalinomouri. The Small Finds* (Prehistory Monographs, 9), Philadelphia 2004, σ. 3–15.
- Ferrence κ.ά. 2020: Ferrence S.C. / Betancourt P.P. / Muhly J.D., «A Stellar Seal Ring from the Pre- and Protopalatial Cemetery of Petras: Iconographic Connection with the Near East?», στο Π. Καρανασάση / Α. Τζιγκουνάκη / Χ. Τσιγωνάκη (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 4: Πρακτικά 4ης Συνάντησης, Ρέθυμνο, 24–27 Νοεμβρίου 2016*, τόμ. Α’, Ρέθυμνο 2020, σ. 443–453.
- Giumlia–Mair 2018: Giumlia–Mair A., «Polychromy on Greek and Roman Metals: Texts and Analyses», στο H. Eilbracht / O. Heinrich-Tamáska / B. Niemeyer / I. Reich / H.–U. Voß (επιμ.), *Über den Glanz des Goldes und die Polychromie. Technische Vielfalt und kulturelle Bedeutung vor- und frühgeschichtlicher Metallarbeiten* (Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, 24), Bonn 2018, σ. 259–273.
- Giumlia–Mair κ.ά. 2011: Giumlia–Mair A. / Kassianidou V. / Papasavvas G., «Miniature Ingots from Cyprus», στο P. Betancourt / S.C. Ferrence (επιμ.), *Metallurgy: Understanding How, Learning Why: Studies in Honor of James D. Muhly* (Prehistory Monographs, 29), Philadelphia 2011, σ. 11–19.
- Giumlia–Mair κ.ά. 2015: Giumlia–Mair A. / Ferrence S.C. / Betancourt P.P., «Metallurgy of the Copper-based Objects from Gournia, East Crete», στο A. Hauptmann / D. Modarressi-Tehrani (επιμ.), *Proceedings of the 3rd International Archaeometallurgy in Europe Conference, Deutsches Bergbau-Museum, Bochum 2015*, σ. 145–153.
- Giumlia–Mair κ.ά. 2017: Giumlia–Mair A. / Betancourt P.P. / Ferrence S.C. / Muhly J.D., «Special Silver Alloys from the Pre- and Protopalatial Cemetery of Petras, Crete», στο M. Tsipopoulou (επιμ.), *Petras, Siteia: The Pre- and Proto-palatial cemetery in context. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 14–15 February 2015* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 21), Aarhus 2017, σ. 203–211.
- Green 2019: Green J.D.M., «Gender and Sexuality», στο A.C. Gunter (επιμ.), *A Companion to Ancient Near Eastern Art*, John Wiley & Sons, Inc., 2019, σ. 179–207.
- Hansen 2003: Hansen D., «Art of the early City-States», στο J. Aruz (επιμ.), *Art of the First Cities: the third millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus*, New York 2003, σ. 21–42.
- Immerwahr 1990: Immerwahr S.A., *Aegean painting in the Bronze Age*, University Park 1990.
- Marinatos 1989: Marinatos N., «The Tree as a Focus of Ritual Action in Minoan Glyptic Art», στο W. Müller (επιμ.), *Fragen und Probleme der bronzezeitlichen Ägäischen Glyptik: Beiträge zum 3. Internationalen Marburger Siegel-Symposium 5–7 September 1985* (CMS Beiheft, 3), Berlin 1989, σ. 127–143.
- Moortgat 1967: Moortgat A., *The art of ancient Mesopotamia: the classical art of the Near East*, London 1967.
- Olivier / Godart 1996: Olivier J.–P. / Godart L., *Corpus hieroglyphicarum inscriptionum Cretae*, Athens 1996.
- Orthmann 1975: Orthmann W., *Der Alte Orient* (Propyläen Kunstgeschichte, 14), Berlin 1975.
- Partington 1937: Partington J.R., «Report of Discussion upon Chemical and Alchemical Symbolism: The Origin of the Planetary Symbols for the Metals», *Ambix* 1 (1937), σ. 61–64.
- Pittman 1992a: Pittman H., «The Late Uruk period», στο P.O. Harper / J. Aruz / F. Tallon (επιμ.), *The Royal City of Susa: ancient Near Eastern treasures in the Louvre*, New York 1992, σ. 48–52.
- Pittman 1992β: Pittman H., «The Proto-Elamite period», στο P.O. Harper / J. Aruz / F. Tallon (επιμ.), *The Royal City of Susa: ancient Near Eastern treasures in the Louvre*, New York 1992, σ. 68–77.
- Pollock 1999: Pollock S., *Ancient Mesopotamia: The Eden that never was*, Cambridge 1999.
- Potts 2019: Potts T. (επιμ.), *Uruk: First City of the Ancient World*, Los Angeles 2019.
- Rothman 2001: Rothman M.S., «The Tigris Piedmont, Eastern Jazira, and Highland Western Iran in the fourth millennium B.C.», στο M.S. Rothman (επιμ.), *Uruk Mesopotamia & its neighbors: cross-cultural interactions in the era of state formation*, Santa Fe 2001, σ. 349–401.
- Schmandt–Besserat 1993: Schmandt–Besserat D., «Images of Enship», στο M. Frangipane / H. Hauptmann / M. Liverani / P. Matthiae / M. Mellink (επιμ.), *Between the rivers and over the mountains: Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri dedicata*, Rome 1993, σ. 201–219.
- Seager 1912: Seager R.B., *Explorations in the Island of Mochlos*, Boston 1912.
- Sherwood 1937: Sherwood T.F., «Symbols in Greek Alchemical Writings», *Ambix* 1 (1937), σ. 64–67.
- Stech / Pigott 1986: Stech T. / Pigott V.C., «The metals trade in southwest Asia in the third millennium B.C.», *Iraq* 48 (1986), σ. 39–64.
- Stein 2001: Stein G., «Indigenous Social Complexity at Hacinebi (Turkey) and the Organization of Uruk Colonial Contact», στο M.S. Rothman (επιμ.), *Uruk Mesopotamia and its Neighbors: Cross-cultural Interactions in the Era of State Formation*, University of New Mexico Press, 2001, σ. 265–305.
- Thimme 1965: Thimme J., «Die religiöse Bedeutung der Kykladenidole», *AntK* 8 (1965), σ. 84–86.
- Tsipopoulou 2012: Tsipopoulou M. (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 Years of excavation and studies. Acts of a two-day conference Held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), Athens 2012.
- Tsipopoulou 2017: Tsipopoulou M. (επιμ.), *Petras, Siteia: The Pre- and Proto-palatial cemetery in context. Acts of a two-day conference Held at the Danish Institute at Athens, 14–15 February 2015* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 21), Aarhus 2017.
- Tsipopoulou / Rupp 2019: Tsipopoulou M. / Rupp D., «The Pre- and Proto-palatial cemetery at Petras–Kephala: a persistent locale as an arena for competing cultural memories», στο E. Borgna / I. Caloi / F.M. Carinci / R. Laffineur (επιμ.), *MNEME. Past and memory in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 17th International Aegean Conference, University of Udine, Department of Humanities and Cultural Heritage, Ca’ Foscari University of Venice, Department of Humanities, 17–21 April 2018* (Aegaeum, 43), Leuven 2019, σ. 81–94.
- Τσούντας 1898: Τσούντας Χ., «Κυκλαδικά», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 37 (1898), σ. 137–212.
- Τσούντας 1899: Τσούντας Χ., «Κυκλαδικά», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 38 (1899), σ. 73–134.
- Vernus 1998: Vernus P., *The Gods of Ancient Egypt*, μτφρ.: J.M. Todd, New York 1998.
- Xanthoudides 1924: Xanthoudides S., *The Vaulted Tombs of Mesara*, London 1924.